

Andrzej Iwo Szoka
<http://orcid.org/0000-0001-5947-3716>
Muzeum Krakowa
a.szoka@muzeumkrakowa.pl
DOI: 10.35765/pk.2023.4001.03

Znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego dla jego depozytariuszy na przykładzie społeczności współpracujących z Muzeum Krakowa

STRESZCZENIE

Głównym zagadnieniem będącym przedmiotem artykułu jest kwestia znaczenia wybranych zjawisk niematerialnego dziedzictwa kulturowego miasta Krakowa dla tożsamości osób je kultywujących (depozytariuszy). Muzeum Krakowa od ponad 70 lat współpracuje ze społecznościami, które podtrzymują lokalne krakowskie tradycje. Początkowo były to społeczności związane z pochodem Lajkonika, szopkarstwem krakowskim i bractwem kurkowym, do których w ostatnich latach dołączyli flisacy wiślani oraz koronczarki krakowskie. Społeczności te współpracują z Muzeum Krakowa w obszarze dotyczącym ochrony i popularyzacji ich niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jednocześnie pracownicy Muzeum Krakowa (Centrum Interpretacji Niematerialnego Dziedzictwa Krakowa, a do 2020 r. Działu Folkloru i Tradycji Krakowa) realizowali w ostatnich latach projekty badawcze, których celem było dokładniejsze rozpoznanie wymienionych środowisk, obejmujące również znaczenie kultywowanego przez ich przedstawicieli niematerialnego dziedzictwa kulturowego dla ich tożsamości oraz rolę przekazu międzypokoleniowego. Zgromadzony w toku tych projektów materiał nie został jeszcze w pełni wykorzystany w naukowym dyskursie poświęconym niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu. Przygotowywany artykuł będzie się opierał na tym obszernym materiale. Wnioski pomogą uzyskać odpowiedzi na pytania, jaki wpływ na życie osób i rodzin ma zaangażowanie w podtrzymywanie lokalnych tradycji, w jaki sposób odbywa się przekaz międzypokoleniowy oraz z jakimi wartościami łączy się niematerialne dziedzictwo dla jego depozytariuszy. Znaczenie tej kwestii wynika też bezpośrednio z definicji niematerialnego dziedzictwa kulturowego z konwencji z 2003 r., zgodnie z którą za niematerialne dziedzictwo mogą zostać uznane zjawiska będące źródłem poczucia tożsamości i ciągłości międzypokoleniowej.

SŁOWA KLUCZE: niematerialne dziedzictwo kulturowe, UNESCO, szopkarstwo krakowskie, Lajkonik, koronka, tożsamość lokalna, tradycja, zwyczaj, Kraków

Sugerowane cytowanie: Szoka, A.I. (2023). Znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego dla jego depozytariuszy na przykładzie społeczności współpracujących z Muzeum Krakowa. *© Perspektywy Kultury*, 1(40), ss. 9–27. DOI: 10.35765/pk.2023.4001.03.

ABSTRACT

The Importance of Intangible Cultural Heritage for Its Keepers Using the Example of Communities Cooperating with the Museum of Kraków

The main issue that is the subject of the article is the question of the importance of selected phenomena of the city of Kraków's intangible cultural heritage for the identity of those who cultivate it. For more than 70 years, the Museum of Kraków has been working with communities that cultivate local Krakow traditions. Initially, these were communities associated with the *Lajkonik* parade, the Krakow nativity scenes and the longbow fraternity, joined in recent years by Vistula rafters and Cracovian lace makers. These communities work with the Museum of Kraków for the protection and popularization of their intangible cultural heritage. At the same time, the staff of the Museum of Kraków (Center for the Interpretation of the Intangible Heritage of Krakow, until 2020, the Department of Folklore and Traditions of Krakow) have been carrying out research projects aimed at a more thorough identification of the aforementioned communities, including the importance of the intangible cultural heritage they cultivate for their members' identity and the role of intergenerational transmission. The material gathered in the course of these projects has not yet been fully utilized in the scholarly discourse on intangible cultural heritage. The article in preparation will be based on this extensive material. Conclusions will help provide answers to questions such as the impact of involvement in maintaining local traditions on the lives of individuals and families, intergenerational transmission and the values intangible heritage is associated with for its keepers. The importance of the issue also stems directly from the 2003 Convention's definition of intangible cultural heritage, according to which intangible heritage is made up by phenomena that provide a sense of identity and intergenerational continuity.

KEYWORDS: intangible heritage, UNESCO, Krakow nativity scenes, *Lajkonik*, lace making, local identity, tradition, customs, Krakow

W 2020 r. w ramach Muzeum Krakowa powołano Centrum Interpretacji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Jest to nowa komórka, a docelowo oddział krakowskiego muzeum, którego zadaniem jest koordynowanie i realizowanie działań badawczych, ochronnych, edukacyjnych i animacyjnych związanych ze zjawiskami niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDzK) z obszaru Krakowa. Podejmowane działania mają na celu jak najszersze ukazanie i zrozumienie wartości oraz znaczenia tych zjawisk. Działalność jest prowadzona przez muzealników wspólnie z depozytariuszami krakowskiego niematerialnego dziedzictwa dla wszystkich zainteresowanych. Dziedzictwo niematerialne znajdujące się pod opieką Centrum obejmuje wyłącznie żywe i przekazywane

z pokolenia na pokolenie tradycje, obrzędy, praktyki społeczno-kulturowe czy umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym będące istotnym czynnikiem lokalnej tożsamości, przyczyniającym się także do twórczego rozwoju społeczności¹.

Centrum nie powstało jednak na „surowym korzeniu”. Muzeum Krakowa (jest to skrócona nazwa instytucji wprowadzona w 2019 r. obok formalnie obowiązującej – Muzeum Historyczne Miasta Krakowa) od początku swojego niezależnego bytu po zakończeniu II wojny światowej roku angażowało się w działania służące podtrzymaniu krakowskich tradycji. Od 1946 r. muzeum organizuje Konkurs Szopek Krakowskich i sprawuje opiekę nad związaną z nim tradycją szopkarstwa krakowskiego (Szałapak, 2012, s. 203). Z kolei od 1947 r. muzeum włączyło się w organizację dorocznego pochodu Lajkonika (Szoka, 2014, s. 68–70). Muzeum przejęło również pamiątki po rozwiązanych w 1951 r. przez komunistyczne władze Towarzystwie Strzeleckim Krakowskim (bractwie kurkowym), a od czasu jego reaktywacji w 1957 r. uczestniczy w przygotowaniu tradycyjnych brackich uroczystości, do których w pierwszym rzędzie należy doroczna intronizacja króla kurkowego (Lichończak-Nurek, 1997, s. 9). W 1975 r. utworzony został Dział Folkloru i Tradycji Krakowa, który był poprzednikiem obecnie funkcjonującego Centrum (Szałapak, 2012, s. 211; Niezabitowski, 2021, s. 169). Dział miał za zadanie uczestniczyć w organizacji tradycyjnych wydarzeń (pochód Lajkonika, Konkurs Szopek Krakowskich), a także prowadzić badania nad pozostałymi krakowskimi zwyczajami. Działowi podlegała również opieka nad kolekcją artefaktów związanych z krakowskim folklorem, w tym zwłaszcza kolekcją konkursowych szopek krakowskich (począwszy od najstarszej szopki z 1945 r., dziś licząca już 276 obiektów) oraz strojem Lajkonika projektu Stanisława Wyspiańskiego z 1904 r. Jednocześnie starano się budować relacje ze środowiskami, które kultywowały wymienione wyżej zwyczaje: szopkarzami krakowskimi, członkami orszaku Lajkonika i braćmi kurkowymi (wśród tych ostatnich nie brakowało też znakomitych depozytariuszy tradycji krakowskiego rzemiosła, jak np. mistrza ślusarskiego Antoniego Oremusa, mistrza piekarniczo-cukierniczego Feliksa Adamskiego czy mistrza krawieckiego Władysława Kucharskiego). W ostatnich latach kolejnymi środowiskami, które nawiązały współpracę z Muzeum, są twórczynie skupione w Stowarzyszeniu Koronczarek Ziemi Krakowskiej oraz

1 Uchwała nr XCV/2626/22 Rady Miasta Krakowa z dnia 28 września 2022 r. w sprawie ustalenia nowego brzmienia statutu Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, w celu przekazania do uzgodnienia z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego; Regulamin Organizacyjny Muzeum Historycznego Miasta Krakowa obowiązujący od dnia 01.09.2022 r. Załącznik do aneksu nr 2 do zarządzenia Dyrektora Muzeum nr 135/2020, par. 54.

należący do różnych stowarzyszeń i fundacji flisacy wiślani. Z oddziałem Rydlówka blisko współpracuje z kolei środowisko mieszkańców Bronowic, którzy podtrzymują swoje lokalne zwyczaje związane z tradycyjnym strojem i obrzędami, jak doroczne osadzanie chochoła (Radecka, 2016, s. 202–212).

Znaczenie ratyfikacji Konwencji o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Polsce

W 2011 r. Rzeczpospolita Polska ratyfikowała Konwencję UNESCO z 2003 r. o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego². W 2014 r. ogłoszono pierwsze wpisy na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wśród nich znalazło się szopkarstwo krakowskie i pochodź Lajkonika. W 2016 r. dołączyła do nich krakowska koronka klockowa. Następnie na posiedzeniu Komitetu Międzyrządowego w Port Louis na Mauritiusie w dniu 29 listopada 2018 r. szopkarstwo krakowskie zostało wpisane na prowadzoną przez UNESCO listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości jako pierwsze zjawisko niematerialnego dziedzictwa kulturowego z Polski. Z kolei w 2021 r. ogłoszono Krajowy rejestr dobrych praktyk na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wśród pierwszych pięciu wpisów w rejestrze znalazł się flis wiślany – tradycja budowy łodzi drewnianych oraz żegluga wiślanej.

Doprowadzenie do umieszczenia zjawisk na wymienionych listach wymagało zaangażowania muzeum nie tylko w działania o charakterze administracyjnym, lecz przede wszystkim nawiązania współpracy między pracownikami muzeum a osobami kultywującymi wymienione tradycje, które w polskiej nomenklaturze nazywane są depozytariuszami (ang. *bearers*)³. Relacje ze środowiskiem twórców szopek krakowskich i członków orszaku Lajkonika Muzeum Krakowa, jak wspomniano wyżej, budowało już wcześniej.

W ciągu jedenastu lat funkcjonowania konwencji w Polsce ogłoszono 49 wpisów na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które objęły zjawiska z różnych regionów Polski, głównie z mniejszych miejscowości, lecz również z dużych aglomeracji⁴. Wpisano również

2 Konwencja weszła w życie w Polsce 16 sierpnia 2011 roku, Dz.U. 2011, nr 172, poz. 1018.

3 Środowisko depozytariuszek i depozytariuszy szopkarstwa krakowskiego jest określane jako „the community of bearers of Szopka tradition” w dokumentach aplikacyjnych złożonych do UNESCO, <https://ich.unesco.org/doc/src/36501.pdf> (dostęp: 30.12.2022).

4 https://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/ (dostęp: 30.12.2022).

kilka zjawisk ogólnopolskich, jak polonez – taniec polski, plecionkarstwo, polskie tańce narodowe, sokolnictwo. Udało się także doprowadzić do wpisu sześciu zjawisk na listę reprezentatywną UNESCO. Po wpisaniu szopkarstwa krakowskiego w 2018 r. dwa lata później dzięki inicjatywie polsko-białoruskiej na liście znalazło się bartnictwo. W 2021 r. dołączyły do tych dwóch wpisów procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu oraz, jako wpis międzynarodowy, sokolnictwo. Ostatni wpis z 2022 r. obejmuje tradycje flisackie (wspólny wpis Polski wraz z Austrią, Czechami, Hiszpanią, Łotwą i Niemcami)⁵.

Zmiany, jakie przyniosło przyjęcie konwencji z 2003 r., nie ograniczają się oczywiście tylko do kolejnych wpisów w krajowym rejestrze i do starań o uznanie polskich tradycji na gruncie międzynarodowym. W Polsce pojęcie NDzK zaczęło się szeroko upowszechniać, zastępując wcześniej stosowane pojęcia folkloru, tradycji, twórczości ludowej (przykładem może być Dział Folkloru i Tradycji Muzeum Krakowa, który od 1 października 2020 r. został przemieniony w Centrum Interpretacji Niematerialnego Dziedzictwa Krakowa). Jednocześnie za sprawą instrukcji i formularzy wydawanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa spopularyzowano określenie „depozytariusz”, które odnosi się do członków społeczności praktykującej dany element dziedzictwa niematerialnego. Bez wątplenia możliwość dokonania wpisu na listy prowadzone przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a kolejno przez UNESCO zaaktywizowało wiele lokalnych środowisk. Zgodnie z instrukcjami Narodowego Instytutu Dziedzictwa koniecznym warunkiem przeprowadzenia procedury wpisu jest aktywny udział i wola wyrażone właśnie przez depozytariuszy. Z członkami społeczności, której dotyczy zjawisko NDzK, powinny zostać przeprowadzone konsultacje społeczne, w których podejmą oni decyzję o staraniu się o wpis. Depozytariusze wybierają także swojego przedstawiciela. Niezwykle istotne jest również ustalenie *Planu działań podtrzymujących żywotność i służących ochronie elementu dziedzictwa niematerialnego*. Zapisy planu muszą wynikać z uwag, potrzeb i możliwych rozwiązań zgłoszonych w ramach konsultacji przez depozytariuszy. Inicjatorami wpisu i osobami prowadzącymi pod względem organizacyjnym działania związane z wpisem mogą być eksperci spoza społeczności (np. urzędnicy gminy, przedstawiciele instytucji kultury, muzealnicy, badacze), jednak to od woli depozytariuszy zależy ostateczna decyzja na wszystkich etapach wypełniania wniosku⁶.

5 <https://www.unesco.pl/article/1/tradycje-flisackie-w-polsce-na-reprezentatywnej-liscie-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego-l/> (dostęp: 30.12.2022).

6 https://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Wytyczne/ (dostęp: 30.12.2022).

Pomimo niewątpliwego zbiurokratyzowania procedur związanych z wdrażaniem konwencji z 2003 r. można zaobserwować, że pobudzają one społeczności do refleksji nad dziedzictwem, którego są opiekunami i posiadaczami. Refleksja ta dotyczy zarówno obowiązków i powinności, jakie na depozytariuszach spoczywają (związanych chociażby z obowiązkami sprawozdawczymi wynikającymi z wpisu na listy), lecz także przysługujących im praw, które do tej pory mogły być pomijane przez decydentów i nie były wyrażane wprost przez depozytariuszy. Jak pisze J. Dziadowiec-Greganić, depozytariusze: „stają się współbadaczami, współorganizatorami, współdecydentami jako aktywni gracze, mający realny wpływ na współtworzenie i rozwijanie krajowego i światowego systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego” (Dziadowiec-Greganić, 2021, s. 25). Warte odnotowania jest równoczesne wprowadzenie, obok takich pojęć jak niematerialne dziedzictwo kulturowe czy depozytariusz, również terminu patrymonializacja (fr. *patrimoine*). Jak pisze M. Kwiecińska, patrymonializację możemy rozumieć jako:

proces, a raczej procesy wytwarzania dziedzictwa (ang. *heritagisation*). Zrozumienie tych procesów wymaga zwrócenia uwagi na tych, którzy owe procesy generują – jaka jest ich intencja, a także zastanowienia się, jak te procesy są związane z codziennością i jak nowe formy praktyki kulturowej są wprowadzane w ową codzienność (Kwiecińska, 2017, s. 334).

Opisane wyżej procesy wymagają również akceptacji istotnego założenia, które zasadniczo odróżnia metodologię ochrony zabytków materialnych od sposobów podejmowanych w związku z ochroną zjawisk niematerialnego dziedzictwa. O ile w przypadku tych pierwszych konserwatorzy dążą do odtworzenia lub zabezpieczenia stanu zabytku, to w przypadku tych drugich przyjmuje się, że podlegają one nieustannej aktualizacji i dostosowaniu do zmieniających się warunków i potrzeb przez kolejne pokolenia będące w ich posiadaniu (Soćko-Mucha, 2019, s. 207; Szoka, 2016, s. 257).

Muzeum i niematerialne dziedzictwo kulturowe

Zgodnie z definicją UNESCO wyróżnia się kilka podstawowych cech niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Z pewnością musi to być dziedzictwo żywe, które społeczności, grupy lub nawet jednostki uważają za coś, co kształtuje ich współczesną tożsamość. Dziedzictwo to podlega przeobrażeniom w relacji ze współczesnym otoczeniem. Zmienny i żywy charakter niematerialnego dziedzictwa wydaje się odległy od charakteru instytucji muzealnych. Jak jednak stwierdza Richard Kurin:

muzea jako instytucje sprawujące pieczę nad martwymi przedmiotami zasadniczo słabo sprawdzają się w ochronie żywego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jednakże nie są znane żadne inne instytucje, które robiłyby to lepiej (Kurin, 2004, s. 7–9).

W przeciwieństwie do materialnych obiektów NDzK nie znajduje się pod dachem muzeum i nie podlega jego zarządowi, niematerialne dziedzictwo jest zarządzane przez ludzi, którzy praktykują to dziedzictwo. NDzK to też nie zapis tekstowy, audio, wideo, lecz wierzenia, przekonania, umiejętności i ludzka wiedza. Muzealnicy nie są zazwyczaj przeszkoleni w inwentaryzowaniu tego rodzaju dziedzictwa.

Pomimo zasadniczych różnic pomiędzy charakterem materialnego dziedzictwa, zawierającego się głównie w muzealnych obiektach, a zjawiskami NDzK oraz zasadami zarządzania tymi dwoma rodzajami dziedzictwa to właśnie muzeom powierza się często rolę eksperta oraz instytucji sprawującej opiekę na lokalnym NDzK. Muzea stały się istotnym elementem planu implementacji konwencji UNESCO z 2003 r.:

- Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego ustanowione przy Muzeum Etnograficznym w Belgradzie – odpowiedzialne za ochronę wszystkich zjawisk niematerialnego dziedzictwa z terenu Serbii wpisanych na listę narodową i na listy międzynarodowe;
- Muzeum Śródziemnomorskie Sztuki, Muzyki i Tradycji w Neapolu – miasto powierzyło mu zadania związane z opieką nad neapolitańską sztuką wyrobu pizzy (*pizzaiuolo*);
- Museo del Violino w Kremonie wspiera działania łączące się z przekazem pamięci, wiedzy i technicznych umiejętności związanych z wykonywaniem tradycyjnych instrumentów strunowych;
- Muzeum Rebetiko w Trikali utworzone po wpisaniu tego greckiego zjawiska muzycznego na listę reprezentatywną UNESCO w 2017 r.;
- Etnograficzne Muzeum Istrii odpowiada za ochronę pochodzącego z Zvončari w chorwackim regionie Kastav i brało udział w przygotowaniu wniosku o wpis tej tradycji na listę reprezentatywną UNESCO;
- Muzeum Sztuki Ludowej w Erewaniu odpowiada za ochronę ormiańskiej sztuki wykonywania chaczkarów i brało udział w przygotowaniu wniosku o wpis tej tradycji na listę reprezentatywną UNESCO;
- grupa słoweńskich muzeów zajmujących się wspieraniem umiejętności i dziedzictwa związanego z koronką klockową uczestniczyła w przygotowaniu dokumentacji do UNESCO.

Są to tylko wybrane przykłady zaangażowania muzeów w praktykę ochrony NDzK. Zaangażowanie to może w przypadku muzeum mieć

dwa poziomy: 1) poziom „strażników pamięci” odpowiedzialnych za gromadzenie, archiwizowanie i opracowywanie materiałów, artefaktów i świadectw związanych z NDzK; 2) aktywnych uczestników zaangażowanych w proces ochrony żywych praktyk związanych z NDzK, niekiedy współtworzonych przez depozytariuszy (Schreiber, 2020, s. 361–362).

Muzea na długo przed uchwaleniem konwencji UNESCO z 2003 r. angażowały się w ochronę i popularyzację NDzK, które w tym czasie funkcjonowało pod takimi pojęciami, jak tradycja, folklor, zwyczaj, obrzęd, sztuka ludowa czy rzemiosło tradycyjne. Muzea nie tylko gromadziły obiekty z tymi zjawiskami związane (przedmioty obrzędowe, stroje, wyroby rzemiosła, nagrania dźwiękowe i filmowe, teksty itd.), lecz także angażowały się przez osoby muzealników w praktykowanie dziedzictwa, czasami wręcz inicjując proces jego transformacji.

Muzeum Krakowa jest sztandarowym przykładem tej podwójnej roli muzeum. Od 1946 r. jest organizatorem Konkursu Szopek Krakowskich, a od 1947 r. pochodu Lajkonika. Wsparcie obu tych tradycji nie polegało jedynie na redystrybucji środków miejskich lub państwowych w celu ich podtrzymania. Zaangażowanie obejmowało też pełnienie funkcji faktycznego organizatora i animatora tych tradycyjnych wydarzeń, ich popularyzację i edukację. Związane również było ze wsparciem na różnym polu osób kultywujących obie tradycje. Rola muzeum i jego pracowników dla podtrzymania i transformacji tych tradycji była na tyle duża (Konkurs Szopek Krakowskich został zainicjowany w 1937 r. przez dr. Jerzego Dobrzyckiego, pierwszego dyrektora Muzeum Krakowa. Dobrzycki przyczynił się też do wznowienia pochodu Lajkonika po II wojnie światowej), że można rozważyć, czy muzealnicy również nie należą do grupy depozytariuszy tych zjawisk NDzK (Soćko-Mucha, 2019, s. 217).

W artkule 1 Ustawy o muzeach czytamy, że:

Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym⁷.

O ile istnieje szereg sprecyzowanych norm prawnych przepisów wykonawczych dotyczących sposobów zarządzania dobrami dziedzictwa kulturowego o charakterze materialnym (tj. rzeczami) w muzeach (m.in. obowiązek prowadzenia inwentarza muzealiów), o tyle brak właściwie jakichkolwiek procedur dotyczących zarządzania dziedzictwem

7 Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 1997 Nr 5 poz. 24).

niematerialnym⁸. W związku z brakiem odgórných zaleceń obecnie w muzeach, które podejmują się opieki nad zjawiskami NDzK, trwa oddolne wypracowywanie tego rodzaju rozwiązań proceduralnych. Zwłaszcza tych, które dotyczą ewidencjonowania zjawisk NDzK i realizacji planów współpracy ze społecznościami depozytariuszy. Jest to z pewnością wyzwanie również pod względem mentalnym dla muzealników, którzy przywykli chronić dziedzictwo wewnątrz murów muzeum. Tymczasem współcześni teoretycy ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego postulują o rozciągnięcie tej ochrony na obszary, gdzie ono w sposób naturalny funkcjonuje (np. warsztat rzemieślniczy, pracownia twórcza) (Sousa, 2020, s. 32–35).

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jako fundament tożsamości krakowskich depozytariuszy

Pracownicy Działu Folkloru i Tradycji Krakowa podejmowali przez przeszło 40 lat badania środowisk, z którymi współpracowali⁹. Od 1980 r. prowadzone były kartoteki szopkarzy krakowskich, w których gromadzono informacje o twórcy, jego dorobku, stylu pracy, preferencjach twórczych i osiągnięciach (Szałapak, 2012, s. 208). Od 2012 r. realizowane były również projekty, których celem było bardziej dogłębne poznanie i zrozumienie środowiska ludzi, którzy związali się z tymi tradycjami na lata, jednostkowo lub całymi rodzinami. Badania prowadzone były metodą wywiadów indywidualnych (z twórczyniami i twórcami szopek krakowskich w 2012 r. i w 2018 r.; z członkami orszaku Lajkonika w 2015 r.; z koronczarkami w 2020 r.). Oprócz tego prowadzony był szereg konsultacji z oboma środowiskami w związku z procedurą wpisu na krajową listę i listę reprezentatywną (w latach 2013 i 2017). Na bieżąco odbywały się rozmowy i dyskusje z depozytariuszami, których tematem były aktualne problemy związane z ochroną tradycji szopkarstwa krakowskiego i pochodu Lajkonika. W efekcie zebrany został pokaźny materiał w postaci

8 W okresie ratyfikacji przez Polskę konwencji UNESCO z 2003 r. rozważano pomysł, aby zadania związane z rejestracją i ochroną zjawisk zaliczanych do niematerialnego dziedzictwa kulturowego włączyć do kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków i Generalnego Konserwatora Zabytków. Miałoby się to odbyć przez wprowadzenie dodatkowej księgi „D” w rejestrze zabytków, która uwzględniałaby zabytki niematerialne (Schreiber, 2014, s. 377).

9 Kolejno kierownikami tego działu byli: historyk Tadeusz Wroński (1975–1981), etnografka Tamara Petryk (1981–1983), etnografka Anna Szałapak (1983–2008), etnolog Łukasz Olszewski (2008–2011), historyczka Małgorzata Niechaj (2011–2018), historyk Andrzej Szoka (2018–2020).

nagrań audio-wideo i zapisów wywiadów, który częściowo opublikowano w postaci książek i filmów (publikacje: Kwiecińska i Niechaj, 2012; Beczek i Soćko-Mucha, 2020; *Portrety koronczarek krakowskich*. Kraków: Muzeum Krakowa; film dokumentalny *Pochód Lajkonika* (2015). Realizacja M. Kwiecińska, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa). Podsumowując powyższe badania, można stwierdzić, że podstawowym zagadnieniem branym pod uwagę w ich realizacji była kwestia znaczenia tych zwyczajów dla tożsamości osób je kultywujących, to, jaki wpływ na życie osób i rodzin ma zaangażowanie w podtrzymywanie tych tradycji. Znaczenie tej kwestii wynika też bezpośrednio z definicji niematerialnego dziedzictwa kulturowego z konwencji z 2003 r., zgodnie z którą za niematerialne dziedzictwo mogą zostać uznane zjawiska będące źródłem znaczenia danego elementu (lub zjawiska) dla tożsamości jego społeczności, grup i jednostek. Zwykle przywiązuje się większą uwagę do pierwszej części definicji NDK.

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności (art. 2 Konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego).

a) Uczestnictwo w tradycjach Krakowa jako czynnik kształtujący poczucie własnej wartości

Wśród wypowiedzi depozytariuszy znajdziemy takie, które świadczą o tym, że kultywowanie danego zjawiska jest czynnikiem wzmacniającym poczucie własnej wartości oraz służącym autoprezentacji. Jeden z członków orszaku na pytanie o to, co motywuje go do uczestnictwa w pochodzie Lajkonika, stwierdza: „Tradycja, kontynuowanie tego, co ktoś zaczął (...) udział w historii miasta Krakowa”. Inny mówi, że jest to: „Wyjątkowość, stałem się częścią tej tradycji”, jeszcze inny, młodszy wiekiem i stażem włóczek stwierdza: „Warto wziąć w tym udział, bo zapiszę się w historii”. Pada też odpowiedź: „Jest to dla mnie nobilitacja”. Zwłaszcza dla starszych wiekiem depozytariuszy zaangażowanie w kultywowanie tradycji

jest sposobem na kształtowanie swojego wizerunku w oczach swojego środowiska i rodziny. Jeden z członków starszyny orszaku Lajkonika wyznał, że zaprosił córkę z wnuczkami, zamieszkałymi na co dzień w Anglii, do Krakowa specjalnie na dzień, gdy mogli zobaczyć go w pochodzie Lajkonika. Jedna z koronczarek krakowskich stwierdziła, że tworzenie koronki: „otworzyło jej świat”, a udział w międzynarodowym konkursie w Bobowej jest powodem do dumy: „Poznając coraz więcej ludzi, już nie wspominając o tym, że wielkim takim WOW! to był pierwszy udział na Festiwalu Koronki Klockowej w Bobowej”¹⁰.

Presja rodzinny i przyjaciół może być czynnikiem, który spowoduje, że osoba dołączy do grona depozytariuszy. Środowisko może też jednak zniechęcić do dalszego angażowania się w tradycje. Jeden z młodszych uczestników pochodu stwierdza: „Moi koledzy mówią, że to jest obciach, że się przebieram. Wolą spotkania w knajpie (...). Może, gdyby raz wzięli udział”¹¹.

Co istotne, zdobycie umiejętności związanych z wykonywaniem szopek krakowskich lub koronek, czy nawet udział w pochodzie Lajkonika, nie musi być równoznaczne z poczuciem kultywowania NDzK i przynależnością do społeczności depozytariuszy. Można podać tutaj przykład wypowiedzi twórcy, który posiadał umiejętności związane z konserwacją szopek krakowskich w celach zawodowych, lecz nie postrzega siebie jako szopkarza:

Osobiście do tej społeczności nie należę, gdyż szopek nie wykonuję, a jedynie, jak wiesz, naprawiam je, będąc ich konserwatorem w pracowni konserwacji szopek. Prywatnie mam inne, równie (jeśli nie bardziej) pasjonujące hobby, jakim jest modelarstwo redukcyjne. Bardziej interesuje mnie odtwarzanie nieistniejących już prototypów pojazdów, z nielicznych i często kiepskiej jakości zdjęć archiwalnych, jakie się zachowały. Nie będąc członkiem tej społeczności, zgaduję tylko, że z całą pewnością trzeba brać udział w kolejnych konkursach szopki krakowskiej. Stała obecność w kolejnych odsłonach konkursu, gdzie szopkarz prezentuje swe kolejne prace, pozwala na wypracowanie autorytetu. Tym większego oczywiście, gdy po jakimś czasie prezentuje się już jakiś swój własny, wypracowany i rozpoznawalny styl. Myślę, że ważnym elementem też jest

10 Materiały z rozmów z koronczarkami krakowskimi zebrane przez A. Beczek i A. Soćko-Muchę.

11 Zapis nagrań do filmu dokumentalnego *Pochód Lajkonika*, realizacja M. Kwicińska, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa 2015, https://www.youtube.com/watch?v=sYiAd_HP9g (dostęp: 30.12.2022). Wypowiedzi twórczyni i twórców szopek krakowskich w formie zapisów wideo zostały umieszczone w ramach ich biogramów na stronie internetowej „Opowiedz mi miasto”: <https://opowiedzmi miasto.mhk.pl/> (dostęp: 30.12.2022).

udział w spotkaniach szopkarzy, a jeszcze lepiej, gdy prowadzi się warsztaty szopkarskie¹².

b) Wpływ niematerialnego dziedzictwa kulturowego na codzienne życie depozytariuszy

Zaangażowanie się w kultywowanie tradycji niejednokrotnie ma wpływ na życie rodzinne i zawodowe. Najprostszym tego przykładem, ale jednocześnie niewymagającym wielkiego poświęcenia, jest wykorzystywanie urlopu wypoczynkowego w pracy, aby móc uczestniczyć w pochodzie Lajkonika lub przygotować szopkę do konkursu. Młodszy wiekiem członek świty Lajkonika, pracujący jako przedstawiciel handlowy, mówi: „W pracy nie ma problemu. Urlop na ten dzień jest już rok wcześniej zaklepany”. Jeszcze inny uczestnik stwierdza: „Muszę być, nie mogę opuścić”. „Muszę wziąć wolne w pracy”. Jeden ze starszych członków orszaku mówi: „Zawsze przy planowaniu urlopu rezerwowałem sobie [wolne] na oktawę Bożego Ciała, na czwartek i piątek”. Dodaje też, że nie miał on problemów z uzyskaniem dnia wolnego w pracy, ponieważ również dla jego współpracowników była to sprawa wiadoma: „Na zakładzie wszyscy wiedzieli, że [w tym dniu] Lajkonik wychodzi na Kraków”. Podobną opinię wypowiada jeden z szopkarzy, który stwierdza, że na uczelni, gdzie pracuje jako fotograf, w dniu Konkursu Szopek Krakowskich wszyscy mają świadomość, że nie wykonuje on wtedy żadnych zleceń. Warto zwrócić uwagę, że właśnie poświęcenie dnia wolnego od pracy na udział w pochodzie uznawane jest przez samych depozytariuszy za przesłankę, że tradycja ta jest ważna dla tożsamości lokalnej. Związany od kilku lat z tradycją Lajkonika członek orszaku wcielający się w postać Tatarsa wyraził opinię, że dla ludzi w wieku 20–30 lat nie jest to na tyle ważny element tożsamości, żeby brali urlop i pojawili się w powszedni dzień na trasie w roli widzów.

Wzięcie jednego lub nawet kilku dni wolnego w pracy, żeby uczestniczyć w pochodzie Lajkonika lub dokończyć szopkę na konkurs, można uznać za stosunkowo niewielkie poświęcenie. Można wskazać jednak na takie wypowiedzi depozytariuszy, które świadczą o tym, że niematerialne dziedzictwo Krakowa ma wpływ na strategiczne decyzje w ich życiu. Dotyczy to obu badanych grup, członków orszaku Lajkonika oraz szopkarzy.

W czasie wywiadu jeden z włóczków ze świty Lajkonika, mężczyzna około 30-letni, mający na utrzymaniu żonę i dwójkę dzieci, wyznał:

12 Wywiad przeprowadzony drogą mailową 30.12.2019 r.

„Kiedy rodzina żony zaproponowała, żebyśmy przenieśli się do Niemiec, to pierwsza rzecz, o której pomyślałem, że mnie tu trzyma, to właśnie był Lajkonik”. Wypowiedź tę można zestawić z całym szeregiem innych, w których depozytariusze stwierdzają, że nie wyobrażają sobie, żeby nie uczestniczyli w danym roku w podtrzymywaniu tradycji. Jeden z najbardziej utytułowanych szopkarzy, uczestniczący nieprzerwanie w Konkursie Szopek Krakowskich od 5. roku życia, mówi: „Gdybym nie udał się na konkurs, to można powiedzieć, że bym się bardzo źle czuł”. Członkowie orszaku Lajkonika stwierdzają m.in.: „Nie widzę siebie w danym roku bez pochodu”; „To już się wie, że jest ten jeden dzień w roku (...) To rodzaj nawyku”. „Nie wyobrażam sobie, żeby Lajkonika nie było, żeby mnie nie było”. Z kolei wśród szopkarzy padają analogiczne wypowiedzi: „Nie wyobrażam sobie nie robić”. Ta ostatnia wypowiedź koresponduje ze słowami jednej z koronczarek, która niemal codziennie stara się tworzyć: „bo jak przez parę dni nie robię, to się robię nerwowa”. W wypowiedziach depozytariuszy zajmujących się dziedzictwem związanym z rękodziełem (szopką i koronką) przejawia się motyw podporządkowania codziennego rytmu życia pracy twórczej. Jedna z koronczarek wspomina, że poświęcała 10 godzin dziennie na prace ręczne. Inna wspomina, że „jej życie jest zrośnięte z koronką do tego stopnia, że nawet na działce, gdzie spędza większość lata, ma lekki, przenośny zestaw koronkarski” (Beczek i Soćko-Mucha, 2020, s. 18–20). Doświadczony szopkarz z kolei wspomina: „Był rok, gdy tydzień przed oddaniem szopki na konkurs spałem w ciągu tygodnia 7 godzin”.

Bez wątplenia poziom wpływu NDzK na kształtowanie życia zawodowego i prywatnego depozytariuszy jest bardzo zróżnicowany. Wśród depozytariuszek koronki klockowej możemy wskazać te, które właściwie uczyniły z tworzenia koronki i przekazywania umiejętności z nią związanych swój nieformalny zawód (Beczek i Soćko-Mucha, 2020 s. 18–32). Z podobną sytuacją możemy się spotkać również w przypadku twórczyń i twórców szopek, którzy na przykład tworzą szopki pamiątkowe na sprzedaż przez cały rok.

c) Niematerialne dziedzictwa Krakowa jako element życia rodzinnego

Pochód Lajkonika oraz Konkurs Szopek Krakowskich nazywane są krakowskimi tradycjami miejskimi. Są elementem miejskiego życia kulturalnego, tłumnie uczestniczą w nich krakowianie i turyści. Oba zjawiska mają jednak również wpływ na życie rodzin, które uczestniczą w kultywowaniu tych tradycji. Niematerialne dziedzictwo Krakowa staje się

w tym przypadku czynnikiem kształtującym tożsamość nie tylko lokalną, lecz również rodzinną. W środowisku szopkarzy krakowskich i członków orszaku Lajkonika można obserwować ten proces już w kolejnym pokoleniu. Wspólne uczestnictwo w zachowaniach związanych z danym zjawiskiem jest czynnikiem sprzyjającym rodzinie i pomagającym podtrzymać relacje między jej członkami. Jeden z młodszych członków orszaku Lajkonika, w którym obecny jest również jego ojciec, brat, wuj i kuzyni, stwierdza: „Dla mnie Lajkonik to przede wszystkim spotkanie z rodziną. Brata nie widzę miesiąc, dwa, a tu spotkanie z tatą, bratem, z kuzynami”. Kilku członków orszaku powtarza niezależnie podobne słowa: „To tradycja rodzinna”. Wspólne uczestniczenie w tych tradycjach wpisuje się w przekazywany z pokolenia na pokolenie kalendarz rodzinnych świąt i uroczystości. Jak mówi przedstawicielka jednej z krakowskich rodzin szopkarskich: „Szopki to było takie wielkie wydarzenie rodzinne, uroczystość. Jak były szopki, to szliśmy całą rodziną do Rynku”. W przypadku rodzin szopkarskich tradycja ta kształtowała rodzinne relacje nie tylko w okolicach dnia konkursu, lecz przez cały rok. W kilku badanych rodzinach szopkarskich pojawia się podobny motyw stołu, przy którym kilku członków rodziny wykonywało wspólną pracę lub indywidualne szopki. Jak mówi przedstawicielka słynnej szopkarskiej rodziny ze Zwierzyńca: „W kuchni był taki wielki stół, przy którym wszyscy siedzieli i pracowali razem”.

W badanych środowiskach istotnym elementem tożsamości depozytariuszy był obowiązek podtrzymania przekazu pokoleniowego wewnątrz rodziny. Chodziło w tym przypadku zarówno o powinność wobec pokolenia rodziców czy dziadków, jak również o nadzieję, że młodsze pokolenia poniosą rodzinną tradycję dalej. Chorąży w orszaku Lajkonika, który przejął tę tradycję po swoim dziadku i ojcu, stwierdza: „Ciągnie już trzecie pokolenie. Mam nadzieję, że będzie czwarte. U nas to już się robi pewna tradycja, żeby nasze nazwisko w tym było”. Przekaz międzypokoleniowy rzeczywiście jest podtrzymywany. W latach 2014–2022, spośród dziesięciu nowych osób, które dołączyły do orszaku, cztery są spokrewnione z członkami orszaku, którzy wcześniej należeli do depozytariuszy tradycji (dwóch synów i dwóch siostrzeńców starszych uczestników pochodzących). Pozostałe osoby dołączyły do członków orszaku dzięki relacjom zawodowym lub koleżeńskim.

Wśród koronczarek krakowskich również wyraźnie wybrzmiewa w rozmowach poczucie misji przekazania tradycji kolejnym pokoleniom. Wieloletnia liderka tego środowiska powtarza: „Chcę, żeby ta tradycja nie zaginęła” (Beczek i Soćko-Mucha, 2020, s. 18). W tej społeczności przekaz międzypokoleniowy związany jest obecnie z edukacją nieformalną (przede wszystkim w ramach warsztatów), lecz poza kręgiem rodzinnym.

Potrzeba podtrzymania przekazu międzypokoleniowego wzmacnia się zwłaszcza w chwili odejścia poprzedniego pokolenia, szczególnie w okresie żałoby. Córka jednego ze znanych szopkarzy stwierdza, że: „Nigdy nie wystawiałam [szopek na konkurs]. Dopiero jak ojciec już umierał, to dopiero się odważyłam i skończyłam jego dzieło”. Inny przedstawiciel rodziny, w której reprezentuje trzecie pokolenie szopkarzy, mówi: „Jak tata zmarł, stwierdziłem, że żartów nie ma, nie można zaprzepaścić”. W historii konkursu odnotować możemy kilka przykładów szopek, które dokończyli po zmarłym członku rodziny jego najbliżsi. Można w tych zachowaniach postrzegać formę przeżywania żałoby, o której V. Despert pisze: „Odtwarzanie [życia zmarłego] może również przybrać formę przedłużania, a raczej aktu przedłużania, co jest inną stroną aktu pamiętania” (2021, s. 88).

d) Zaangażowanie depozytariuszy w kształtowanie lokalnej tożsamości i działania ochronne

Specjaliści z zakresu niematerialnego dziedzictwa zauważają również, że nowe spojrzenie na zjawiska folkloru i tradycji zgodne z konwencją z 2003 r. „wymusza również autorefleksję po stronie depozytariuszy oraz ich bardziej świadome zaangażowanie w procesy ochronne” (Schreiber, 2017, s. 493). Zaobserwować można ten proces również wśród depozytariuszy krakowskich tradycji, którzy podejmują inicjatywę własnych przedsięwzięć służących popularyzacji i ochronie ich dziedzictwa niematerialnego.

Część depozytariuszy obu omawianych tradycji wykazuje troskę o upowszechnianie kultywowanych przez nich tradycji wśród lokalnej społeczności, szerszej niż ich najbliższy krąg rodziny i przyjaciół. Nie jest to potrzeba dotycząca tylko obecnie aktywnych pokoleń, lecz już we wcześniejszych generacjach podejmowane były inicjatywy, których celem było zaangażowanie kolejnych grup i osób, zwłaszcza z młodszego pokolenia, w kultywowanie tradycji. Przykład takiego działania dostrzeżemy w środowisku depozytariuszy orszaku Lajkonika. W latach 80. wcielając się w postać Lajkonika Jan Jelonek zainicjował wizyty członków orszaku Lajkonika w krakowskich przedszkolach (Miliszkievicz, 1999, s. 141–150). W czasie tych spotkań zapoznawano dzieci z tą tradycją i osobami ją kultywującymi. Pozbawiona wsparcia instytucjonalnego inicjatywa nie była kontynuowana po śmierci Jana Jelonka. Pamięć o tym przedsięwzięciu była jednak żywa wśród orszaku. Od 2016 r. udało się, dzięki wsparciu Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, wznowić wizyty orszaku w krakowskich szkołach i przedszkolach. Inicjatywa nabrała obecnie

charakteru programu edukacyjnego. Włóczkowie i Tatarzy są oczywiście przebrani w swoje tradycyjne stroje. Celem warsztatów jest nie tylko przekazanie wiedzy o krakowskim folklorze, lecz przede wszystkim zachęcenie szkół i przedszkoli, a także rodziców, do włączenia się w doroczne obchody Lajkonika. Udział w warsztatach jest też ważny dla samych członków orszaku, którzy dzielą się z najmłodszymi swoimi opowieściami z nadzieją, że tradycja zostanie przejęta przez kolejne pokolenie krakowian. Jak podkreśla w rozmowie jeden z młodszych członków orszaku Lajkonika: „To nie ludzie są dla nas, ale my dla ludzi. Albo będziemy dla ludzi, albo nas nie będzie”.

Podobne inicjatywy pojawiają się po stronie szopkarzy. Można w tym miejscu zwrócić uwagę na szereg działań, które podejmują szopkarze krakowscy, aby na różne sposoby upowszechniać wiedzę o szopce i umiejętności szopkarskie. Wymienić należy warsztaty i konkurs szopek krakowskich na Woli Duchackiej zainicjowane przez jednego z szopkarzy oraz realizowaną przez przedstawiciela szopkarskiego młodszego pokolenia *Grę miejską o szopkarstwie krakowskim – Anatomia Szopki*, lecz również liczne wystawy, pokazy i warsztaty realizowane niejednokrotnie z własnej inicjatywy depozytariuszy.

Oba środowiska depozytariuszy angażują się popularyzację zjawiska również w sieci, prowadząc strony internetowe oraz dokumentację przygotowań do pochodu i samego widowiska przez zdjęcia, filmy i opisy¹³.

Podsumowanie

Zmiany, jakie niesie ze sobą Konwencja UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., nie będą mniej znaczące niż te, które zaistniały po wprowadzeniu Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego w 1972 r. oraz opierającej się na jej zapisach liście światowego dziedzictwa UNESCO. Konwencja z 1972 r. przyniosła rewitalizację, ale też ogromne przeobrażenia społeczne i kulturowe przestrzeni (zwłaszcza miejskich), które znalazły się pod jej ochroną. Pojawiło się zjawisko turystyki opierającego się na liście światowego dziedzictwa UNESCO. W przypadku NDzK objętego ochroną konwencji niektóre efekty mogą być podobne. Nie jest to jednak zazwyczaj pożądany efekt, jaki ma nieść ze sobą poddanie zjawisk i depozytariuszy ochronie międzynarodowej. Zmiany zachodzące w obszarze

13 Przykłady indywidualnych stron internetowych osób związanych z szopkarstwem: Jana Kirsza <http://www.jankirsz.2ap.pl/> (dostęp: 30.12.2022); Marzeny Dłużniewskiej <http://kolorykrakowa.pl/> (dostęp: 30.12.2022).

tego rodzaju dziedzictwa nie mogą być odgórnie narzucane, lecz powinny wynikać z potrzeb ludzi, do których to dziedzictwo należy. Jak pisze J. Haberkowa, która również sama praktykuje rzemiosło artystyczne stanowiące krakowskie NDzK:

Człowiek pozostaje centralnym elementem wyrazu i zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, którego podtrzymanie ograniczają wąskie niekiedy ramy tegoż człowieczeństwa, jak np. ułomność fizyczna czy krótka pamięć. W związku z tym nieustannie odradzają się potrzeba i konieczność przenoszenia wartości niematerialnych dziedzictwa kulturowego na kolejne osoby i dalej: grupy i wspólnoty ludzkie (Haberkowa, 2021, s. 95).

Z niematerialnym dziedzictwem kulturowym związane są przede wszystkim społeczności, grupy i jednostki, dla których tożsamości jest ono istotne. Chętniej niż inne osoby angażują się one w różne projekty i aktywności upowszechniające tę część dziedzictwa Krakowa. Wokół NDzK lokalna społeczność integruje się. Jest to społeczność zaangażowana i kreatywna. Można wskazać jednostki, które podjęły decyzję o związaniu się z Krakowem, aby kultywować NDzK¹⁴. Niematerialne dziedzictwo kulturowe ma wpływ na życie zawodowe i codzienne tych osób, daje poczucie własnej wartości, ciągłości i względnej niezmienności własnej osoby. Kultywowanie dziedzictwa niematerialnego daje poczucie, że jest się unikatowym, a jednocześnie zintegrowanym (Uchto, 2012, s. 138–139). Dziedzictwo to jest zatem jednym z fundamentów tożsamości tych osób.

BIBLIOGRAFIA

- Beczek, A. i Soćko-Mucha, A. (2020). *Portrety koronczarek krakowskich*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.
- Despret, V. (2021). *Wszystko dla naszych zmarłych*. Kraków: Karakter.
- Dziadowiec-Greganić, J. (2021). Pomiędzy praktykami niematerialnego dziedzictwa kulturowego a działaniami na jego rzecz. Krytyczna perspektywa prakseologiczna. W: A. Niedźwiedź i I. Okręglička (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w teorii i praktyce*. Kraków: Muzeum Krakowa, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 11–26.
- Haberkowa, J. (2021). Krakowska koronka klockowa. Teoria i praktyka niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W: A. Niedźwiedź i I. Okręglička,

14 Przykładem są koronczarki, które regularnie przyjeżdżają nawet z odległych miejscowości, aby uczestniczyć w warsztatach koronki klockowej w Krakowie (Beczek i Soćko-Mucha, 2020, s. 18–20; 30).

- Niematerialne dziedzictwo kulturowe w teorii i praktyce*. Kraków: Muzeum Krakowa, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 89–97.
- Kurin, R. (2003). Museums and Intangible Heritage: Culture Dead or Alive? *ICOM News*, no. 4, 7–9.
- Kwiecińska, M. (2017). Szopkarstwo krakowskie w procesach kształtowania dziedzictwa miasta. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne*, t. 45, z. 3, 333–350.
- Kwiecińska, M. i Niechaj, M. (2012). *Portrety twórców szopek krakowskich*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.
- Lichończak-Nurek, G. (1997). „Tam na Celestacie...”. Przewodnik po wystawie stałej „Z dziejów Krakowskiego Bractwa Kukrowego”. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.
- Miliszekiewicz, J. (1999). Jan Jelonek krakowski Lajkonik. W: J. Miliszekiewicz, *Gniazda rodzinne*, cz. 2. Warszawa: Wydawnictwo Veda, 141–150.
- Niezabitowski, M. (2021). *Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. 1899–1996–2019*. Kraków: Muzeum Krakowa.
- Radecka, (2016). Osadzanie Chochoła. Pomiędzy tradycją ludową a literacką. W: M. Kwiecińska (red.), *Niematerialne dziedzictwo miasta muzealizacja, ochrona, edukacja*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 202–212.
- Schreiber, H. (2014). Konwencja UNESCO z 2003 roku: między prawniczą pewnością a antropologicznymi wątpliwościami (w 10-lecie istnienia konwencji: 2003–2013). W: B. Fatyga i R. Michalski (red.), *Kultura ludowa: teorie, praktyki, polityki*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, 375–406.
- Schreiber, H. (2017). Dziesięć spostrzeżeń z okazji 10-lecia wejścia w życie Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku. W: H. Schreiber (red.), *Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Doświadczenia w ochronie krajów Europy Środkowej i Wschodniej oraz Chin 10-lecie wejścia w życie Konwencji UNESCO z 2003 roku w perspektywie zrównoważonego rozwoju*. Warszawa, 465–503.
- Schreiber, H. (2020). Squaring the Circle? In Search of Characteristics of the Relationship between Intangible Cultural Heritage, Museums, Europe and EU. *Volkskunde*, vol. 121, 357–379.
- Soćko-Mucha, A. (2019). From “tradition” to “intangible heritage”: Kraków’s nativity-scene craft. *Etnografia Polska*, t. LXIII, z. 1–2, 205–226.
- Sousa, F. (2020). Interview. W: *Museum and Intangible Cultural Heritage. Towards a Third Space in the Heritage Sector. A Companion to discover Transformative Heritage Practices for the 21st Century*, 32–35.
- Szoka, A. (2016). Pochód Lajkonika. Między tradycją a kreacją. W: M. Kwiecińska (red.), *Niematerialne dziedzictwo miasta muzealizacja, ochrona, edukacja*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 256–269.

Uchto, B. (2012). Kim jestem? – Pytania o tożsamość w dobie XXI wieku. *Horyzanty Wychowania*, t. 11, nr 22, 137–151.

Andrzej Iwo Szoka – doktor historii i magister zarządzania kulturą Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierownik Centrum Interpretacji Niematerialnego Dziedzictwa Krakowa w Muzeum Krakowa, od 13 lat związany z muzealnictwem, kierownik i uczestnik projektów związanych z ochroną i popularyzacją niematerialnego dziedzictwa kulturowego Krakowa, członek zespołu odpowiedzialnego za przygotowanie wniosku o wpis szopkarstwa krakowskiego na listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO, autor publikacji z zakresu dziejów i tradycji Krakowa oraz historii późnego antyku.

